

برگشتی‌ها علامت می‌دهند

همان‌گونه که درد در مکانیسم بدن انسان نشان از بروز مشکل و بیماری است، وضعیت و مسیر حرکت شاخص‌های اقتصادی نیز بعضاً خبر از بیماری اقتصادی می‌دهد...

جام جم آنلاین: همان‌گونه که درد در مکانیسم بدن انسان نشان از بروز مشکل و بیماری است، وضعیت و مسیر حرکت شاخص‌های اقتصادی نیز بعضاً خبر از بیماری اقتصادی می‌دهد؛ بیماری که بسته به شدت درد باید ابتدا آن را شناخت و سپس درمانش کرد. یکی از مهم‌ترین شاخص‌های سنجش رونق و سلامت اقتصادی، دقت در وضعیت مهم‌ترین ابزار مبادله، پرداخت و جابه‌جایی نقدینگی در ایران چک یعنی است.

در واقع مقدار چک‌های صادر شده و در مقابل درصد وصول یا برگشت خوردن آن تا حد زیادی می‌تواند حامل علائمی از وضعیت درون اقتصاد باشد. حال باید این علائم را شناخت و ریشه‌یابی کرد و سپس با پرداختن به ریشه‌ها، علائم را درمان کرد و از بین برد. آخرین آمار منتشره بانک مرکزی شهریور 89 از رشد دور از انتظار آمار چک‌های برگشتی حکایت می‌کند.

بر این اساس در ماه یاد شده 498 هزار برگ چک به مبلغی حدود 20/7 هزار میلیارد ریال برگشت خورده است. شاخص‌های تعداد و مبلغ این چک‌ها شهریور 89 به ترتیب به اعداد 176/1 و 370/9 رسید که نسبت به ماه قبل از نظر تعداد 1/4 درصد افزایش و از لحاظ مبلغ 8/2 درصد کاهش یافته است.

همچنین این دو شاخص در مقایسه با ماه مشابه سال قبل (شهریور 88) به ترتیب 14/5 و 20/3 درصد افزایش نشان می‌دهد. شهریور 89 نسبت‌های تعداد و مبلغ چک‌های برگشتی به مبادله شده به ترتیب به 12 و 4/6 درصد رسید، حال آن که این نسبت‌ها در شهریور 88 به ترتیب 10/8 و 4/6 درصد بوده است.

گزارش بانک مرکزی با نگاهی به وضعیت چک‌های برگشتی در 6 ماهه نخست امسال می‌نویسد: در 6 ماهه اول سال 89 حدود 2/9 میلیون برگ چک به مبلغی معادل 128/6 هزار میلیارد ریال برگشت داده شده است.

در این دوره متوسط شاخص‌های تعداد و مبلغ چک‌های برگشتی به ترتیب به اعداد 168/6 و 383/3 رسیده که نسبت به دوره مشابه سال 88 به ترتیب 21/6 و 34 درصد افزایش یافته است. همچنین در 6 ماهه نخست امسال نسبت چک‌های برگشتی به مبادله شده از نظر تعداد مبلغ به ترتیب به 12/2 و 4/5 درصد رسید. حال آن که نسبت‌های مزبور در 6 ماهه اول سال 88 به ترتیب 10/6 و 4/6 درصد بوده است.

روند نگران‌کننده

اما اگر نگاهی به روند رو به رشد چک‌های برگشتی چه از نظر تعداد و چه از نظر مبلغ در 5 سال گذشته اخیر بیندازیم، این نگرانی را درک خواهیم کرد که چک‌های برگشتی مشغول علامت فرستادن از درون اقتصاد ایران هستند و لذا باید ریشه این علائم را شناسایی و نسبت به درمان آن همت گماشت.

سال 84 تعداد چک‌های برگشتی حدود 3 میلیون و 546 هزار برگ بوده که در سال 85 به 3 میلیون و 599 هزار برگ، سال 86 به 3 میلیون و 925 هزار برگ و سال 87 به 4 میلیون و 944 هزار برگ افزایش یافته است.

می‌بینیم که در طول فقط یک سال 87 - 86 تعداد چک‌های برگشتی یکباره بیش از یک میلیون برگ افزایش یافته تا این که سال 88 از مرز 5 میلیون برگ گذشته و به 5 میلیون و 87 هزار برگ رسیده است.

از نظر مبلغ چک‌های برگشتی نیز این افزایش محسوس‌تر و نگران‌کننده‌تر است. به طوری که سال 84 رقم کل چک‌های برگشتی حدود 88 هزار میلیارد ریال بوده که سال 85 به حدود 109 هزار میلیارد ریال، سال 86 به حدود 147 هزار میلیارد ریال در سال 87 به حدود 209 هزار میلیارد ریال و سال 88 به حدود 234 هزار میلیارد ریال رسیده است. مقایسه کنید سال 84، 88 هزار میلیارد ریال و سال 88، 234 هزار میلیارد ریال، یعنی 146 هزار میلیارد ریال افزایش فقط در طول 4 سال و این علامتی نیست که بتوان آن را نادیده گرفت.

ریشه‌ها

کارشناسان اقتصادی و حقوقی علت افزایش چک‌های برگشتی را به چند دسته تقسیم می‌کنند.

کاهش رونق در فضای کسب و کار با جایگزین شدن بیش از حد معاملات اعتباری زمانی به جای معاملات، بی‌ضابطه بودن یا ناکارآمدی ضوابط حاکم بر صدور دسته چک و سرانجام مشکلات حقوقی، قانونی و عرفی قانون چک رایج‌ترین و مهم‌ترین علل این مساله را تشکیل می‌دهند.

کارشناسان بانک مرکزی در گفت‌وگو با خبرنگار ما تصریح کردند که ضوابط پایه‌ای حاکم بر صدور دسته‌چک دارای نواقص اساسی است و اصولاً هم‌اکنون به جز تشخیص شخصی روسای شعب بانک‌ها و استعلام‌های مختصری که انجام می‌شود، کنترل با ضمانت دیگری برای سپردن دسته چک به کسی که از آن سوءاستفاده نکند، وجود ندارد، یعنی بانک‌ها دارای ملاک و معیار خاصی نیستند که براساس آن تشخیص دهند شخص درخواست‌کننده دسته‌چک، آیا اعتبار، صلاحیت و پیشینه مناسبی برای داشتن این سند کلیدی اعتباری دارد یا خیر؟ حال آن که صدور دسته چک در سایر کشورها علاوه بر آن که دارای ضوابطی سخت است، عواقب وخیمی نیز در انتظار صادرکننده چک بی‌محل است که این عواقب تقریباً شامل اکثر مرادوات مالی و معاملات وی خواهد شد.

این کارشناسان افزودند: به عنوان مثال صدور یک برگ چک بی‌محل در کشورهای پیشرفته باعث انسداد کل کارت‌های اعتباری و حساب‌های شخصی می‌شود و وی به طور خودکار ممنوع‌المعامله خواهد شد. یعنی آن شخص برای هرگونه خرید به هر مرجعی مراجعه کند، با یک استعلام ساده از خرید یا فروش با وی امتناع خواهند کرد، چراکه سیستم‌های الکترونیکی کل دستگاه‌های اجرایی و از جمله بانک‌ها به یکدیگر متصل هستند و در یک کلام دولت الکترونیک جلوی تخلف را گرفته است.

البته در ایران نیز هم‌اکنون تلاش‌هایی به منظور برقرار کردن ملاک‌ها و معیارهایی برای صدور دسته چک از طریق اعتبارسنجی درخواست‌کنندگان و مشخص کردن میزان صلاحیت آنان برای در اختیار داشتن چک آغاز شده و در این راستا بانک‌ها اقدام به راه‌اندازی موسسه‌ای به نام موسسه رتبه‌بندی اعتباری ایران کرده‌اند.

نکته: کاهش رونق در فضای کسب و کار با جایگزین شدن بیش از حد معاملات اعتباری زمانی به جای معاملات، ناکارآمدی ضوابط حاکم بر صدور دسته چک، مشکلات حقوقی قانونی و عرفی قانون چک از مهم‌ترین علل افزایش چک‌های برگشتی هستند و وظیفه این موسسه تشکیل و تکمیل یک بانک اطلاعات جامع است که بتواند در صورت مراجعه شخصی برای انجام هرگونه امور بانکی از جمله دریافت دسته چک، میزان اعتبار، صلاحیت و سوابق قبلی وی را که احتمالاً می‌تواند ملاک قضاوت برای رفتار آینده او باشد، مشخص کند.

دکتر محمد جلیلی، مدیرعامل موسسه رتبه‌بندی اعتباری ایران در این باره به خبرنگار ما می‌گوید: بانک اطلاعاتی که در این موسسه وجود دارد بانک‌ها را قادر می‌سازد تا تمامی سوابق اعتباری، مالی و همچنین رفتارهای خود در پنج سال گذشته را بلافاصله در اختیار داشته باشند و تمامی وام‌ها یا اعتبارهایی که فرد در این مدت دریافت کرده، شیوه تسویه، مقدار خوش‌حسابی، مدت دیرکرد در پرداخت اقساط، تعداد وام‌ها و اعتبارات در حال دریافت یا پرداخت و این که این اعتبارات از کدام بانک‌ها دریافت شده است و ... در این سامانه ثبت و به راحتی با وارد کردن کد ملی شخص قابل دسترسی است.

وی افزود: در این سامانه آیتمی به نام وضعیت منفی مشتری وجود دارد که حدود 15 ملاک برای آن تعریف شده که ورشکستگی، تخلف بیمه‌ای، وام تسویه نشده و سرانجام چک برگشتی جزو آن است.

بدین ترتیب اگر مشتری دارای چک برگشتی یا هرگونه سوابق نامطلوب اعتباری باشد، بانک از تحویل دسته چک به وی خودداری خواهد کرد و این امر باعث می‌شود کمک بزرگی به حل ریشه‌ای مشکل چک‌های برگشتی بشود.

وی خاطرنشان ساخت: در سیستم‌های فعلی بانک‌ها و بانک مرکزی، اگر یک شخص 10 برگ هم چک برگشتی داشته باشد و تمام آنها را رفع سوء اثر کند، در تحویل دسته چک بعدی هیچ یک از آن سوابق مد نظر قرار نمی‌گیرد و انگار که شخص هیچ تخلفی از این دست مرتکب نشده است. این نکته، عیب بزرگ سیستم‌های فعلی بانک‌هاست که نظام رتبه‌بندی اعتباری جدید آن را نیز برطرف کرده است.

وی تصریح کرد: به این معنی که اگر شخص در طول 5 سال گذشته هر قدر چک برگشتی رفع سوء اثر کرده هم داشته باشد، آنها از سوابق اعتباری وی حذف نمی‌شود و بانک هنگام ارزیابی، اعتبار خواهد داشت که این شخص در فلان سال چک برگشتی داشته و به هر حال مرتکب این تخلف شده است؛ لذا در تحویل دسته چک جدید به وی با احتیاط عمل خواهد کرد و این امر امیدواری‌ها برای کاهش چک‌های برگشتی را افزایش می‌دهد.

سود برداشت از مفهوم چك

طهماسب مظاهري، رئيس كل پيشين بانك مركزي به ريشه رشد چكهاي برگشتي از دريچههاي ديگري نگاه کرده و علت اصلي آن را مسائل حقوقي - عرفي مي‌داند.

وي به خبرنگار ما مي‌گويد: يك بخش از ريشه چكهاي برگشتي به اين بازمي‌گردد كه عرف معاملات ما به چك نه به عنوان ابزار پرداخت و مبادله، بلكه به عنوان ابزار تضمين و زمان خريدن نگاه مي‌كند و لذا چك، كارکرد اصلي خود را از دست داده است. طبق قانون وقتي شخصي چك مي‌كشد بايد معادل مبلغ چك در حسابش موجود باشد، اما اين نکته مهم اصلا رعايت نمي‌شود.

به نظرم اين مساله فرهنگي است كه به سوء تعبير از مفهوم و كارکرد چك بازمي‌گردد.

وي افزود: يك بخش مساله هم به قانون چك بازمي‌گردد كه ابزارهاي بازدارنده آن كافي نيست. يعني صرفا نمي‌توان براي جلوگیری از صدور چك بلامحل به زندان و جریمه و نظير اينها متوسل شد.

اتفاقا بايد به تنبيهات اجتماعي و قابل لمس چون ممنوعيت خريد و فروش، عدم دسترسي به خدمات بانكي و مالي و بي‌اعتبار شدن حسابها و مسدود شدن آن و نظير اينها دست زد كه براي شخص هزينه‌هاي بسيار بيشتري به دنبال دارد.

به نظرم اگر قانون فعلي چك با اين رويکرد اصلاح شود، بسيار مفيدتر خواهد بود.

وي خاطرنشان كرد: قانون جديد، چك را از حالت كيفري به حالت حقوقي تبديل کرده تا اشخاص بدانند كه اگر چكي را در غير كارکرد چك قبول كردند تا مثلا در آینده پرداخت شود و نشد، انتظار كمك زيادي نداشته باشند.

رسيدگي كيفري سريع‌تر و رسيدگي حقوقي با هزينه و زمان بيشتري همراه است و لذا اين قيود، اشخاص را مجبور مي‌كند تا در قبول يا صدور چك با احتياط بيشتري عمل كنند، چراكه قانون، مسووليت خود را در برابر كساني كه از چك استفاده‌اي غير از ماهيت و كارکرد اصلي آن مي‌كنند، کاهش داده است.

وي گفت: با تمام اينها رشد آمار چكهاي برگشتي حتما دلایلي در درون اقتصاد دارد كه بايد به آن رسيدگي كرد. يك بخش از دلایل فني است اما بخش ديگر به معيوب بودن فضاي كسب و كار و نبود رونق و نگراني از آینده برمي‌گردد كه حتما ناشي از سياستگذاري اشتباه است و بايد مورد توجه و اصلاح قرار گیرد.

سيدعلي دوستي‌موسوي / گروه اقتصاد